

§ 8. Еўрапейскае грамадства ў Раннім і Высокім сярэднявеччы

СЕНЬЁР ФЕАДАЛ ЗАЛЕЖНЫ СЕЛЯНІН ЦЭХ ГІЛЬДЫЯ ФЕОД ВАСАЛ САСЛОЎЕ ФЕАДАЛЬНАЯ ЛЕСВІЦА АБРОК МАГДЭБУРГСКАЕ ПРАВА ПАНШЧЫНА НАТУРАЛЬНАЯ ГАСПАДАРКА

Феод — вынік
эвалюцыі сістэмы
бенефіцыяў

Феадалізм — адносіны пазямельнай і асабістай залежнасці паміж людзьмі, асновай якіх з'яўляецца ўласнасць на зямлю.

Назавіце адрозненні паміж бенефіцыем і феодам.

Шляхі фарміравання
феадалізму

1. **Сутнасць феадальных адносін у Еўропе.** Грамадства, якое сфарміравалася ў Заходняй Еўропе ў IX–XI стст., гісторыкі называюць **феадальным**. Галоўнай каштоўнасцю ў эпоху Сярэднявечча была зямля. У залежнасці ад таго, колькі яе меў чалавек і на якіх умовах яна яму належала, вызначалася яго месца ў грамадстве. Пры феадалізме існавалі дзве асноўныя сацыяльныя групы — феадалы і залежныя сяляне. Феадалы — уласнікі зямлі (уладальнікі феодаў). *Феод* — гэта спадчыннае зямельнае ўладанне, дараванае за службу гаспадаром — *сеньёрам* — свайму падначаленаму — *васалу*. Феод прышоў на змену *бенефіцыю* — зямельнаму ўладанню, якое давалася ў пажыццёвае карыстанне пры ўмове нясення службы (ваеннай, адміністрацыйнай, прыдворнай). Сяляне, што жылі на тых землях, паступова з вольных землеўладальнікаў ператвараліся ў залежных землекарыстальнікаў. За карыстанне надзеямі яны павінны былі выконваць разнастайныя павіннасці на карысць уласнікаў зямлі: расплачвацца прадуктамі, вырабленымі ў сялянскай гаспадарцы (аброк), грашыма (чынш) або працай на полі землеўласніка (паншчына).

Пераход да феадалізму ў розных краінах Еўропы адбываўся па-рознаму і расцягнуўся на некалькі ста-

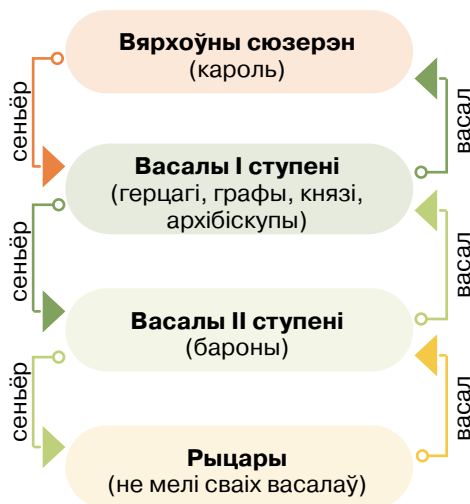
годдзяў. У краінах Заходняй Еўропы, якія ўтварыліся на тэрыторыі былой Заходняй Рымскай імперыі, феадальныя адносіны сфарміраваліся на аснове сінтэзу антычных і варварскіх парадкаў, які адбываўся ва ўмовах распаду рымскага рабаўладальніцкага грамадства, з аднаго боку, і разлажэння першабытнага грамадства ў плямёнах заваёўнікаў — з другога.

На тэрыторыі Скандынавіі, Паўночна-Заходняй Германіі, Старажытнай Русі, Польшчы, Чэхіі, дзе не было антычнага ўплыву, феодализм фарміраваўся *бяссінтэзным шляхам*. Тут феадальныя адносіны ўзніклі непасрэдна на аснове першабытных адносін, без стадыі рабаўладальніцкага грамадства.

2. Феадальная іерархія. Адною з прыкмет феадальнага грамадства з'яўлялася феадальная іерархія — «лесвіца супадпарадкавання» феадалаў, у аснову якой былі пакладзены сеньёрыяльна-васальныя адносіны. На вяршыні феадальнай лесвіцы знаходзіўся «сеньёр сеньёраў» — кіраўнік дзяржавы, які раздаваў буйныя зямельныя ўладанні (феоды) сваім васалам. Атрымаўшы зямельнае ўладанне, васал мог перадаць частку феода іншаму, драбнейшаму землеўласніку і ператварыцца такім чынам у яго сеньёра і гэтак далей, аж да самага дробнага «высакароднага» рыцара. Надзяленне феодам суправаджалася публічным прызнаннем васала сваёй залежнасці ад сеньёра. Апроч асноўнага абавязку — нясення вайсковай службы (30–40 дзён на год) — васал дапамагаў сеньёру фінансава ў цяжкія альбо ўрачыстыя моманты яго жыцця (выкуп з палону, пасвячэнне старэйшага сына ў рыцары, шлюб старэйшай дачкі і г. д.). Сеньёр, у сваю чаргу, гарантаваў васалу абарону і заступніцтва. У большасці краін Заходняй Еўропы, акрамя Англіі і Скандынавіі, адносіны ўнутры феадальнай іерархіі рэгуляваліся правілам: «Васал майго васала — не мой васал».

Феадальная лесвіца

Растлумачце сэнс выразу: «Васал майго васала — не мой васал». Даведайцеся, якое правіла было характэрнае для Англіі і Скандынавіі.

Феадальная лесвіца

ПРАВОДЗІМ МІНІ-ДАСЛЕДАВАННЕ

Феадальная іерархія — гэта сістэма супадпарадкавання ўнутры феадальнага са-слоўя. У кожнай краіне існавала ўласная «лесвіца» тытулаў.

У назвах асобных літаратурных твораў выкарыстоўваюцца феадальныя тытулы. Напрыклад, Р. Э. Распэ «Прыгоды **барона** Мюнхаўзэна», А. Дзюма «**Віконт** дэ Бражэлон, альбо 10 гадоў пасля», Р. Сабатыні «Суд **герцага**», Д. Марцін «**Рыцар** Сямі каралеўстваў», Ж. Санд «**Маркіз** дэ Вільмэр», А. Гардон «Блазан і **імператар**», М. Твэн «**Прынц** і жабрак», В. Скот «**Граф** Роберт Парыжскі», Р. Грын «Прыгоды **караля** Артура і рыцараў Круглага стала».

1. Расстаўце прапанаваныя тытулы ў адпаведнасці з феадальнай іерархіяй (ад найвышэйшага да найніжэйшага).
2. Прывядзіце прыклады твораў беларускіх аўтараў, у назвах якіх выкарыстоўваюцца розныя тытулы.

Сеньёрыяльна-васальная сістэма ўзаемаадносін давала гарантыі ўсім пластам феадальнага саслоўя. Але яна аслабляла каралеўскую ўладу, якая трапіла ў залежнасць ад сваіх васалаў. Усталяваўшыся ва ўладаннях, тыя атрымалі права перадачы іх у спадчыну, маглі чыніць на сваіх землях суд і збіраць падаткі і ўжо не жадалі падпарадкоўвацца каралю без дадатковых міласцей. Гэта прывяло да **феадальнай раздробленасці**, якая была ўласцівая большасці краін Заходняй Еўропы ў Высокім сярэднявеччы. Толькі ў Англіі праз асаблівыя адносіны васалітэту раздробленасць праяўлялася менш.

У Візантыі, дзе захоўвалася адносна моцная імператарская ўлада, феадальная іерархія не склалася, тут усе землеўласнікі заставаліся падданымі імператара і служылі яму. Але паступовы рост буйнога землеўладання прывёў да аслаблення цэнтральнай улады, што, як і ў Заходняй Еўропе, выклікала міжусобицы.

3. Саслоўі феадальнага грамадства. Феадальнае грамадства было саслоўнае. У Еўропе ў Высокім сярэднявеччы існавалі тры **саслоўі**: духавенства, рыцарства, сяляне і гараджане. Першыя два саслоўі лічыліся прывілеяванымі, у іх абавязкі ўваходзіла маліцца і ваяваць. Трэцяе саслоўе з'яўлялася асноўнай крыніцай існавання і дабрабыту першых двух.

Прыналежнасць чалавека да саслоўя вызначалася пры нараджэнні, перайсці ў іншае саслоўе ён практычна не мог (выключэннем было духавенства).

Прычыны феадальнай раздробленасці

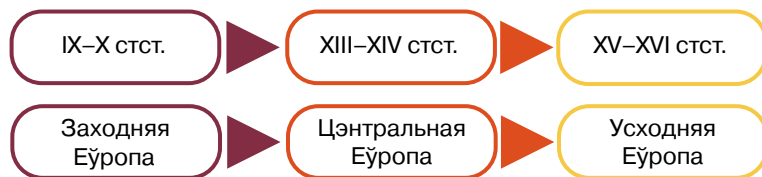

Феадальная раздробленасць — перыяд аслаблення цэнтральнай улады ў дзяржаве, распад яе тэрыторыі на драбнейшыя самастойныя ўладанні.

«Тыя, хто моліцца»,
«тыя, хто ваюе»,
«тыя, хто працуе»

Саслоўе — сацыяльная група, члены якой маюць пэўныя юрыдычна замацаваныя правы і абавязкі, якія перадаюцца ў спадчыну.

Фарміраванне прыгоннага права

Прыгоннае права — форма феадальнай залежнасці сялян, звязаная з прымацаваннем іх да зямлі і поўным падпарадкаваннем адміністрацыйнай і судовай уладзе феадала.

Правы найбольш шматлікага пласта, сялянства, былі абмежаваны яго залежным становішчам. Паступова адбываўся працэс яго **запрыгонвання**.

З узнікненнем гарадоў і іх вызваленнем ад улады феадалаў у Высокім сярэднявеччы пачыналася фарміраванне паўнапраўных вольных гараджан.

САСЛОЎІ ФЕАДАЛЬНАГА ГРАМАДСТВА

Мініяцюра XIII ст.

Укажыце, прадстаўнікі якіх саслоўяў паказаны на мініяцюры. Паводле якіх крытэрыяў вы гэта вызначылі?

„Прызначэнне авечак — даваць малако і воўну, быкоў — араць зямлю, сабак — абараняць авечак і быкоў ад ваўкоў. Бог бароніць іх, калі кожны від жывёл выконвае свой абавязак. Гэтак і саслоўі ўчыніў Ён, каб неслі розныя службы ў гэтым свеце“.

Эдмер Кентэрберыйскі
(пачатак XII ст.)

Э. Кентэрберыйскі пісаў, што ўсе людзі падобныя або да авечак, або да быкоў, або да сабак.

Растлумачце, каго аўтар меў на ўвазе пад кожным відам жывёл, у тым ліку «ваўкамі». Што ляжала ў аснове падзелу сярэднявечага грамадства на саслоўі?

Аснова эканомікі — сельская гаспадарка

4. Аграрная вытворчасць. Панаванне натуральнай гаспадаркі. Большасць насельніцтва сярэднявечавай Еўропы жыла ў сельскай мясцовасці, адпаведна асноўным заняткам была сельская гаспадарка. Галоўнымі сельскагаспадарчымі культурамі, якія вырошчвалі і ўжывалі ў ежу еўрапейцы, былі збожжавыя (пшані-

ца, жыта, авёс і інш.). Жывёлагадоўля для большай часткі насельніцтва Еўропы з'яўлялася дадатковым заняткам. Скаціна (валы, аслы, каровы, пазней коні) была неабходная землеўладальнікам як цяглавая сіла для апрацоўкі зямлі, яна таксама забяспечвала людзей мясам, малаком. Важная роля ў жыцці сярэднявечных еўрапейцаў належала паляванню і рыбалоўству.

У Раннім сярэднявеччы ў Еўропе панавала **натуральная гаспадарка**, характэрнай рысай якой было аб'яднанне сялянскай працы з рамяством. Сяляне выраблялі сельскагаспадарчыя прадукты і рамесныя прадметы, прылады працы і адзенне для ўласных патрэб, а таксама для выплаты павіннасцей феадалу. Аднак стварэнне некаторых прадметаў патрабавала спецыяльных навыкаў і прыстасаванняў. У буйных феадальных уладаннях патрэба ў такіх вырабах пакрывалася як за кошт набыцця ў заездных купцоў, так і арганізацыяй ганчарных, кавальскіх, гарбарных майстэрняў, у якіх працавалі рамеснікі-прафесіяналы з дваровай абслугі. З цягам часу для задавальнення патрэб аднавяскоўцаў і ў вёсках адбыўся частковы падзел працы: з'явіліся кавалі, ганчары, ткачы, гарбары, бондары і да т. п.

5. Роля гарадоў у феадальным грамадстве. Асаблівасці рамяства і гандлю. Эканамічнай асновай узнікнення гарадоў у Сярэднявеччы стала аддзяленне рамяства ад сельскай гаспадаркі і ператварэнне яго ў асобную галіну вытворчай дзейнасці. Рост гарадоў і гарадскога насельніцтва (*урбанізацыя*) у Заходняй Еўропе пачаўся ў X–XI стст. і актыўна працягваўся да канца XIII ст. Шляхі ўзнікнення гарадоў былі розныя і залежалі ад сацыяльна-эканамічных і геаграфічных фактараў. Найбольш інтэнсіўна яны ствараліся на гандлёвых шляхах і ў густанаселеных месцах. Найбуйнейшымі сталі Фларэнцыя, Мілан, пазней Лондан і Парыж, якія налічвалі каля 100 тысяч жыхароў.

Эканамічная дзейнасць гараджан, асноўнымі заняткамі якіх з'яўляліся рамяство і гандаль, была

Адметныя рысы
натуральнай гаспадаркі

Натуральная гаспадарка — гаспадарка, у якой прадукты працы вырабляліся для задавальнення ўласных патрэб, а не на продаж.

Узнікненне
і развіццё гарадоў

Прафесійныя арганізацыі рамеснікаў — цэхі

Як вы лічыце, чаму ў аснову арганізацыі гарадской эканомікі быў пакладзены карпаратыўны прынцып?

Найбольш шанаваным заняткам у Сярэднявеччы лічылася ювелірная справа. Менш прэстыжным — выраб тканін з лёну. Растлумачце, з чым гэта звязана.

Развіццё гандлю

арганізавана згодна з *карпаратыўным* (прафесійным) прынцыпам, і толькі прыналежнасць да прафесійных аб'яднанняў давала магчымасць працаваць у горадзе.

Для абароны сваіх інтарэсаў рамеснікі ў XI–XIII стст. аб'ядноўваліся ў прафесійныя групы — цэхі. Кожны цэх уключаў рамеснікаў адной або некалькіх роднасных спецыяльнасцей, меў свой статут, у якім прапісваліся нормы і правілы вытворчасці. За выраб няякаснай прадукцыі прадугледжваліся суровыя пакаранні: штрафы, выстаўленне да ганебнага слупа, канфіскацыя прадукцыі або сыравіны, выключэнне з цэха. Апошняе было найбольш значнае, бо па-за цэхамі ў большасці гарадоў займацца рамёствамі забаранялася. Кожны цэх меў свае сцяг і герб, на гарадскіх святах ішоў асобнай калонай і быў вайскавай арганізацыяй — у гарадскім апалчэнні складаў асобны атрад. Вытворчасць ажыццяўлялася ў майстэрнях, дзе апроч майстра (уладальніка майстэрні) працавалі памочнікі — падмайстры і вучні, колькасць якіх строга рэгламентавалася. Тэрміны вучнёўства былі розныя — ад 2 да 7, часам 10–12 гадоў у залежнасці ад складанасці рамяства.

З назапашваннем вытворчага вопыту пашыраўся асартымент рамесных вырабаў, павышалася іх якасць і, адпаведна, павялічвалася колькасць спецыяльнасцей і цэхаў. Так, напрыклад, цэхі збройнікаў распадаліся на цэхі мечнікаў, лучнікаў, шлемнікаў і г. д.

У Раннім сярэднявеччы сталых гандлёвых сувязей паміж асобнымі рэгіёнамі яшчэ не было. Знешні гандаль развіваўся слаба і задавальняў толькі патрэбы вярхушкі грамадства ў прадметах раскошы, а таксама рамеснікаў у сыравіне, што адсутнічала ў Еўропе. У Высокім сярэднявеччы канцэнтрацыя рамеснай вытворчасці ў гарадах запатрабавала з'яўлення пасрэднікаў паміж вытворцамі і спажыўцамі.

§ 8. Еўрапейскае грамадства ў Раннім і Высокім сярэднявеччы

Цэнтральнай фігурай гандлю стаў купец. Першапачаткова купцамі рабіліся рамеснікі, якія разбагацелі, забяспечвалі калег сыравінай і арганізавалі збыт гатовай прадукцыі. Звычайна яны перадавалі свой статус у спадчыну.

Развіццё гарадоў і гандлю ў Высокім сярэднявеччы

Назавіце віды гандлёвых шляхоў. Назавіце перавагі і недахопы кожнага з іх у эпоху Сярэднявечча.

Назавіце найбуйнейшыя гандлёвыя рэгіёны ў Еўропе. Ці ўдзельнічалі беларускія гарады ў еўрапейскім гандлі? Прывядзіце доказы.

Пералічыце еўрапейскія гарады, у назвах якіх ёсць складнік «бург». Што агульнага ў іх паходжанні?

Асноўнымі цэнтрамі знешняга гандлю былі Венецыя і Генуя. У акваторыі Паўночнага і Балтыйскага мораў вядучыя пазіцыі ў гандлі займаў саюз германскіх гарадоў Ганза.

Паралельна з пашырэннем знешняга гандлю фарміраваўся і ўнутраны — першапачаткова паміж горадам і найбліжэйшай сельскай акругай, затым паміж гарадамі і асобнымі рэгіёнамі. У XII–XIII стст. важным цэнтрам гандлю была правінцыя Шампань у Францыі, дзе амаль цэлы год ладзіліся кірмашы.

Гандаль у сярэдневяковай Еўропе быў справай складанай і небяспечнай. На моры купца чакалі штормы і піраты, на сушы — кепскія дарогі, самадурства феадалаў пры зборы мытаў, разбойнікі. Для ўзаемадапамогі і абароны сваіх інтарэсаў купцы аб'ядноўваліся ў *гільдыі*, якія, у адрозненне ад цэхаў, звычайна ўключалі гандляроў некалькіх гарадоў, а часам і цэлых рэгіёнаў.

Развіццё гандлю спрыяла фарміраванню гандлёва-грашовых адносін. На рынках вялікім попытам карысталіся паслугі грашовых мянял, якія абменьвалі манеты розных дзяржаў, вызначалі іх сапраўднасць. Мянялы збіралі вялікія грашовыя сумы і, пазычаючы іх пад вялікі працэнт, рабіліся ліхвярамі. Паступова на аснове крам мянял і ліхвяроў з'яўляліся першыя банкі.

Для многіх гарадоў, залежных ад феадалаў, вызначаныя павіннасці і падаткі былі цяжкімі. Таму ў X–XIII стст. яны пачалі барацьбу за атрыманне права на самакіраванне. Часта гараджане дабіваліся такога права з дапамогай зброі, а часам набывалі яго ў феадалаў за вялікую плату. У тых гарадах, якім удавалася атрымаць самастойнасць, утвараліся незалежныя ад феадала органы кіравання. Звычайна гэта была гарадская рада на чале з мэрм або бурмістрам, якая засядала ў спецыяльным будынку — *ратушы*. Гораду дазвалялася чаканіць манеты, ствараць уласны суд, набіраць апалчэнне,

Успомніце, што такое кірмаш.

Выявіце паходжанне прымаўкі: «Што з воза ўпала, тое прапала». Растлумачце яе сэнс.

Перадумовы
ўзнікнення
банкаўскай справы

Барацьба гарадоў
за самакіраванне

а гараджанам гарантавалася асабістая свабода ад улады феадалаў.

ПРАЦУЕМ З ГІСТАРЫЧНАЙ КРЫНІЦАЙ

3 гарадскога права, дараванага імператарам Фрыдрыхам II гораду Гослару 10 ліпеня 1219 г.

Калі ж які-небудзь чужак прыйшоў жыць у названы горад і так заставаўся ў ім год і дзень, прычым ні разу яму не ставілі на від рабскага стану, не выкрылі яго ў гэтым і сам ён у гэтым не прызнаваўся, дык няхай ён карыстаецца агульнаю з іншымі грамадзянамі свабодаю; і па смерці ягонай ніхто хай не пасмее аб'яўляць яго сваім рабом.

- 1. Колькі неабходна было пражыць у горадзе залежнаму селяніну, каб атрымаць свабоду? У якой сярэдневяковай прыказцы гэты факт знайшоў адлюстраванне?*
- 2. Растлумачце, чаму такую норму ўключалі ў сістэму гарадскога права.*
- 3. На тэрыторыі якой сучаснай дзяржавы знаходзіцца Гослар?*

Імператарскі палац. Г. Гослар. Сучасны выгляд

У Сярэднявеччы склаліся разнастайныя тыпы і формы гарадскога права. Прычым законы, распрацаваныя ў адных гарадах, часта рабіліся тыповымі і для іншых (напрыклад, магдэбургскае права, любекскае права і інш.).

У Раннім і Высокім сярэднявеччы на еўрапейскім кантыненте адбывалася станаўленне і развіццё феадалізму. Галоўнае багацце — зямля — канцэнтравалася ў руках феадалаў. Сфарміравалася лесвіца панавання-падпарадкавання, заснаваная на пазямельнай і асабістай залежнасці аднаго феадала ад іншага. Сяляне са свабодных землеўладальнікаў ператварыліся ў пазямельна і асабіста залежных ад феадалаў. Эканоміка краін Еўропы мела аграрны характар. У сельскай гаспадарцы ў Раннім сярэднявеччы панавала натуральная гаспадарка, а ў Высокім сярэднявеччы пачалі развівацца таварна-грашовыя адносіны.

калі ў свеце...

IX–XI стст. — станаўленне феадалізму ў Еўропе

на тэрыторыі Беларусі...

IX–XI стст. — фарміраванне шматукладнай эканомікі (суіснаванне родаплемяннога, рабаўладальніцкага і пачаткаў феадальнага ўкладу)

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Ахарактарызуйце шляхі фарміравання феадалізму ў Еўропе.
2. Складзіце параўнальную табліцу «Становішча залежнага селяніна і гараджаніна». Крытэрыі для параўнання (не менш за тры) распрацуйце самастойна. Зрабіце вывад.
3. Якую ролю адыгрывалі гарады ў Раннім і Высокім сярэднявеччы?
4. З чым, на вашу думку, было звязана паступовае пашырэнне ўнутранага і знешняга гандлю ў Высокім сярэднявеччы?
5. Прааналізуйце змест параграфа і дапоўніце схему «Характэрныя рысы феадалізму». Раскажыце пра феадальнае грамадства ў Еўропе, канкрэтызаваўшы кожную характэрную рысу прыкладамі (фактамі).

